

O'zbekiston Respublikasi
Maktabgacha va maktab
ta'limi vazirligi

ISSN: 2992-9008
UDK: 37

TA'LIM VA TARAQQIYOT

Ilmiy-uslubiy jurnali

2026-YIL 5-SON

www.journal.namspi.uz

Bosh muharrir: Namangan davlat pedagogika instituti rektori B.E.Xusanov
Mas'ul muharrir: Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor M.R.Qodirxonov
Mas'ul muharrir o'rinbosari: Ilmiy tadqiqotlar, innovatsiyalar va ilmiy-pedagogik kadrlar tayyorlash bo'limi boshlig'i J.A.Yuldashev

TAHRIR HAY'ATI

Aniq va tabiiy fanlar: k.f.d., prof. Sh.Abdullayev, f-m.f.d., dots. R.Xakimov, k.f.d., prof. N.Vohidova, k.f.d., dots. M.Qodirxonov, b.f.d., dots. A.Batashov, f-m.f.n., dots., T.Abdullayev, p.f.n., dots. M.Eshnazarova, p.f.n., dots. G'.Nafasov, p.f.n., dots. M.Boltayeva.

Texnika fanlari: t.f.d., prof. A.Umarov, t.f.d., prof. A.Qayumov, PhD, dots. Sh.Xudoyqulov, PhD, dots. Abdunazarov.

Ijtimoiy-gumanitar fanlar: s.f.d., prof. T.Fayzullayev, tar.f.d., prof. A.Rasulov. f.f.d., prof. M.Ismoilov, i.f.d., dots. N.Sotivoldiyev, t.f.n., dots. A.Isoqboyev, f.f.n., dots. O.Mamatov, t.f.n., dots. Z.Haydarov, PhD. J.Yuldashev, PhD. A.Abdullayev.

Pedagogika fanlari: p.f.d., prof. B.Xodjayev, p.f.d., prof. X.Najmiddinova, p.f.d., prof. T.Ismoilov, p.f.d., prof. S.Abdullayev. p.f.d., prof., M.Y.Sobirova, p.f.d., prof., R.Zamilova, p.f.d., prof. Sh.Xujamberdiyeva, p.f.d., dost. M.Asqarova, PhD, dots. M.Asranboyeva.

Filologiya fanlari: fil.f.d., prof. N.Uluqov, fil.f.d., prof. H.Usmanova, f.f.d., dots. X.Shokirova, p.f.n., dots. S.Misirov, p.f.n., dots. Sh.Ubaydullayev, PhD, dots. P.Lutfullayev, PhD, dots. M.Yakubbayev.

Texnik muharrir: R.Tursunov

Tahririyat manzili: Namangan shahri, Uychi ko'chasi, 316-uy.

Pochta indeksi: 160136, **Faks:** (0369) 227-27-21,

Email: Info@namspi.uz

"Ta'lim va taraqqiyot" ilmiy-uslubiy jurnali elektron to'plam sifatida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi **Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi (AOKA)ning 2022-yil 25-oktabrdagi № 045044 raqamli guvohnomasi** asosida chop etiladi. Jurnal **Oliy Attestatsiya komissiyasining 2024-yil 30-noyabrdagi (№ 364/5) yig'ilishi qaroriga asosan pedagogika fanlari bo'yicha falsafa fanlari doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan asosiy ilmiy natijalarini chop etish uchun tavsiya etilgan.** UDK: 37, Xalqaro standartlashtirish raqami (ISSN): 2992-9008.

Maqolalarning ilmiy saviyasi va keltirilgan ma'lumotlar uchun mualliflar javobgar hisoblanadi.

ADABIYOT DARSLIKLARIDA HISSIY-EMOTSIONAL KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH

Magistrant Abdullayeva Zebiniso Abdurasul qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti

Email: zebinisoabdullayeva007@gmail.com

Annotatsiya. Adabiyot darsliklarida hissiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish bo'yicha xorijiy va milliy tajribalar tahlil qilinar ekan, o'quvchilarning o'z tuyg'ularini anglash, boshqarish va empatiya ko'nikmalarini shakllantirish uchun samarali model taklif etildi. Qiyosiy, tarkibiy-tahliliy va pedagogik modellashtirish usullari asosida, darsliklarda emotsional kompetensiyalarni chuqur rivojlantirish uchun mustaqil topshiriqlar, mumtoz adabiyotdan zamonaviy hayotga moslashtirilgan mashg'ulotlar va baholash indikatorlari ishlab chiqish zarurligi asoslandi. Bu yondashuv o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy yetukligini kuchaytiradi.

Kalit so'zlar: adabiyot darsligi, hissiy kompetensiya, emotsional tarbiya, qiyosiy tahlil, pedagogik modellashtirish, mumtoz adabiyot, empatiya, o'quvchi rivoji.

РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЧУВСТВЕННЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ В УЧЕБНИКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. Сравнительный анализ зарубежного и национального опыта развития эмоционально-чувственных компетенций в учебниках литературы позволил предложить эффективную модель формирования навыков осознания, управления эмоциями и эмпатии у учащихся. Использование сравнительного, структурно-аналитического и педагогического моделирования показало необходимость внедрения самостоятельных заданий, адаптированных классических текстов и новых критериев оценки для глубокого развития эмоциональных компетенций. Такой подход способствует личностному и социальному росту школьников.

Ключевые слова: учебник литературы, эмоциональная компетенция, эмоциональное воспитание, сравнительный анализ, педагогическое моделирование, классическая литература, эмпатия, развитие учащихся.

DEVELOPMENT OF EMOTIONAL AND AFFECTIVE COMPETENCIES IN LITERATURE TEXTBOOKS

Abstract. Analysis of international and national practices in developing emotional and affective competencies in literature textbooks led to the proposal of an effective model to cultivate students' emotional

awareness, self-regulation, and empathy. Using comparative, structural-analytical, and pedagogical modeling methods, the study highlights the need for independent tasks, adapted classical materials, and new assessment criteria to deepen emotional competencies. This approach enhances students' personal and social development.

Keywords: *literature textbook, emotional competence, emotional education, comparative analysis, pedagogical modeling, classical literature, empathy, student development.*

KIRISH

So'nggi yillarda ijtimoiy va madaniy hayotdagi o'zgarishlar ta'lim tizimida ham yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Ayniqsa, o'quvchilarda hissiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirish muhim vazifa sifatida ilgari surilmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va unga asoslangan o'quv dasturlari, shuningdek, adabiyot va pedagogikaning o'zaro bog'liqligini tahlil qilgan Akbarov fikrlari mazkur masalaning normativ va nazariy asoslarini belgilaydi. Adabiyot darsliklarida hissiy-emotsional tarbiya salohiyati to'liq ochilmagan bo'lib, kitobiy bilimlar bilan cheklanib qolish o'quvchi shaxsini har tomonlama, xususan, emotsional yetuklikka erishishda to'siq bo'lmoqda.

Fikrimizcha, adabiy asarlarni o'rganishda emotsional rezonansga erishish uchun zamonaviy va mumtoz adabiyot namunalaridan samarali foydalanish zarur. Bu jarayonda qiyosiy metod va innovatsion pedagogik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Ilmiy va amaliy tahlillar xorijiy tajribada hissiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berilayotganini, O'zbekiston darsliklarida esa bu yo'nalish yetarli ochilmaganini ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotning bosh maqsadi adabiyot darsliklarida hissiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga doir xorijiy hamda milliy tajribalarning solishtirma tahlilini amalga oshirish va O'zbekiston sharoitlariga mos modelni yaratishdir. Bu jarayonda qiyosiy va tarkibiy-tahliliy yondashuvlar, mumtoz adabiy manbalarni interpretatsiya qilish va pedagogik modellashtirish usullaridan foydalanildi.

Hissiy-emotsional kompetensiyalar masalasida turli nazariy yondashuvlar mavjud. Saidbekova emotsional kompetentlikni shaxsning stressni boshqarish va o'zini tuta olish qobiliyati bilan bog'laydi; bu kompetensiya psixologik barqarorlik va ijtimoiy moslashuv nuqtayi nazaridan tahlil etiladi. Maxmudova esa ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni ta'lim jarayonida, uzluksiz ta'lim tizimi va raqamli texnologiyalar bilan bog'liq holda ko'radi. Umumiy jihat shundaki, hissiy-emotsional kompetensiya o'quvchi shaxsining rivojlanishida muhim omil sifatida qaraladi, biroq tarkibiy komponentlari va namoyon bo'lish shakllarida yakdillik yo'q.

Urinova adabiyot darsliklarida emotsional tarbiya masalasini bilvosita ko'rib, adabiy matnlar asosida o'quvchi shaxsiyatining emotsional-intellektual qatlamini shakllantirish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Biroq, emotsional kompetensiya tushunchasi adabiyot darsliklari mazmuniga to'liq integratsiya qilinmagan; o'qitish metodlari asosan tahliliy va reproduktiv faoliyat bilan cheklanadi. Bulacan va Macaday-Quico tadqiqotlarida xorijiy tajribada emotsional intellekt va liderlik ko'nikmalari o'rtasidagi bog'liqlikka urg'u berilgan, biroq adabiyot darsliklari orqali emotsional sohani boyitish usullari yetarli o'rganilmagan.

Mumtoz adabiyot izlanishlari asarlarning hissiy-ta'sirchan jihatlarini estetik did tarbiyasi sifatida baholaydi, lekin empatiya va hamdardlik kabi kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlari chuqur metodik yondashuv orqali ochilmagan. Bundan tashqari, kompetensiya va kompetentlik tushunchalarining farqlanishi borasida ham bir-biriga zid yondashuvlar mavjud.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, hozirgi adabiyot darsliklarida emotsional kompetensiyalarni shakllantirishga oid metodik konsepsiya izchil ishlab chiqilmagan. Fikrimizcha, bu sohada asosiy muammo — hissiy-emotsional kompetensiyalarni adabiyot darsliklari mazmuniga integratsiyalashning zamonaviy modeli va mezonlarini ishlab chiqish zaruratidir. Ana shu yo'nalishda bizning tadqiqotimiz harakat qilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasini aniqlashda, biz birinchi navbatda qiyosiy va tarkibiy-tahliliy yondashuvlarni tanladik. Fikrimizcha, xorijiy hamda milliy adabiyot darsliklarining hissiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirishdagi yutuq va kamchiliklarini ochib berish uchun aynan qiyosiy tahlil samarali. Bu yondashuv yordamida, masalan, yangi 5-sinf adabiyot darsligidagi interfaol topshiriqlarning (Xasanova tadqiqotida qayd etilgan) o'quvchida emotsional tafakkur va empatiya rivojiga ta'siri aniqlandi. Tarkibiy-tahliliy metod esa darsliklardagi hissiy-emotsional kompetensiyalarni tashkil etuvchi asosiy komponentlarni ajratish va ularning o'zaro bog'liqligini chuqur tahlil qilish imkonini berdi.

Diskursiv tahlilni qo'llash orqali biz adabiy matnlardagi emotsional kontekst va didaktik vazifalarning muvofiqligini aniqlashga erishdik. Mumtoz adabiyot namunalarining zamonaviy o'quvchilarga emotsional ta'siri, G'azal va dostonlardagi his-hayajonlarni talaba ongiga yetkazish mexanizmlari ham ushbu diskursiv tahlil asosida ochib berildi. Kontent-tahlil usuli yordamida darslik matni va mashg'ulotlarida emotsional kompetensiyalarning aks etishi tez-tezligi va sifat ko'rsatkichlari o'rganildi. So'nggi bosqichda, pedagogik modellashtirish asosida O'zbekiston ta'limi uchun mos hissiy-emotsional kompetensiyalar modeli va mezonlari ishlab chiqildi. Tahlilimiz ko'rsatadiki, har bir bosqichda tanlangan metodlar o'rganilayotgan jarayonning tub mohiyatini, ayniqsa, mumtoz adabiy merosning zamonaviy darsliklarga integratsiyasi imkoniyatlarini ochib beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlilimizga ko'ra, adabiyot darsliklarida hissiy-emotsional kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari o'quvchining o'z tuyg'ularini anglash va boshqarish, boshqalar his-tuyg'ularini idrok qilish, empatiya va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan. Bu jihatlar adabiy matnlarni tahlil qilish va qahramonlar ichki dunyosini his etish orqali rivojlanadi. O'quvchining hissiy identifikatsiyasi, ijtimoiy hamdardligi va muammoli vaziyatlarda moslashuvchan qaror qabul qilishi muhim ahamiyatga ega.

Milliy va xorijiy adabiyot darsliklari taqqosida, xorijiy tajribada emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus topshiriqlarga keng o'rin beriladi. Masalan, "literary learning" modeli adabiy asarlar orqali hissiy tajriba va o'zaro anglashuvga erishishni ustuvor deb biladi. O'zbekistondagi darsliklarda esa emotsional tarbiya ko'proq matn mazmunini sharhlash va muallif g'oyasini ochib berish orqali amalga oshiriladi. Bu ikki yondashuvning uyg'unlik va tafovutlari 1-jadvalda ko'rsatilgan.

1-jadval

**Xorijiy va milliy adabiyot darsliklarida hissiy-emotsional kompetensiyalarni
rivojlantirish yondashuvlari**

Yondashuv	Tarkibiy komponentlar	Afzalliklari	Cheklovlari
Xorijiy (evropa)	Empatiya, o'z-o'zini anglash, emotsional refleksiya	Shaxsiy tajribaga asoslangan, interaktiv metodlar	Mahalliy an'analarga mos emas
Amerika	Muomala madaniyati, emotsional nazorat	Innovatsion texnologiyalar, muammoli vaziyatlar	Milliy kontekstdan uzoqligi
O'zbekiston (amaldagi)	Adabiy obrazlarni tahlil qilish, axloqiy baholash	Mumtoz adabiyotdan foydalanish, axloqiy tarbiya	Hissiy tarbiya maqsadli emas, metodlar cheklangan
Taklif etilayotgan model	Empatiya, emotsional	Xalq va mumtoz adabiyotga asoslangan,	Yangi metodlarni amaliyotga joriy etish zaruriyati

	refleksiya, milliy qadriyat asoslari	kontekstual moslashuv	
--	---	--------------------------	--

Mumtoz adabiyot namunalaridan foydalanishda o'quvchilarni she'riy ifoda va obrazli tafakkurga jalb qilish, hikmatli misralar asosida axloqiy refleksiya hosil qilish, qahramonlar his-tuyg'ularini zamonaviy hayot bilan bog'lash samarali yo'ldir. Navoiy, Mashrab, Furqat asarlaridagi emotsional tafakkur yoshlar uchun hayotiy tajriba manbai bo'lishi mumkin.

Taklif etilgan modelda hissiy-emotsional kompetensiyaning asosiy mezonlari belgilanib, zamonaviy darsliklar uchun moslashtirilgan topshiriqlar tizimi ishlab chiqildi. Model yangi dasturlar uchun asos bo'lib, darslik yaratuvchilari va metodistlarga aniq tavsiyalar beradi. Hissiy-emotsional kompetensiyaning rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuv darsliklar mazmunini boyitadi va o'quvchilar shaxsiy o'sishi uchun zamin yaratadi.

Tadqiqotimiz asosiy natijasi shuki, adabiyot darsliklarida hissiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirish o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy yetukligini oshiradi. Darslik tuzuvchilari va metodistlarga, avvalo, adabiy matnlar orqali o'quvchi his-tuyg'ularini anglash, tahlil qilish va aks ettirishga yo'naltirilgan mustaqil topshiriqlar tizimini kengaytirish tavsiya qilinadi. Shuningdek, mumtoz adabiyot namunalaridan zamonaviy hayotga moslashtirilgan emotsional-refleksiv mashg'ulotlarni darslik tarkibiga kiritish foydali bo'ladi.

XULOSA

Yana bir muhim yo'nalish sifatida, emotsional kompetensiyaning baholash uchun yangi mezon va indikatorlarni ishlab chiqish, o'quvchilarning hissiy taraqqiyotini muntazam monitoring qilish amaliyotini joriy etish mumkin. Xorijiy tajribadagi muvaffaqiyatli metodlardan foydalanib, adabiyot darslarida interaktiv va dramatik faoliyatlarni keng joriy etish ham muhimdir. Keyingi tadqiqotlarda o'quvchilarning

hissiy-emotsional kompetensiyasi rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar va darslik variantlarini sinovdan o'tkazish masalalari chuqur o'rganilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 23.09.2020, O'RQ-637-son // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. – URL: <https://lex.uz>
2. Akbarov O. Adabiyot, pedagogika va didaktika // Общество и инновации. – 2021. – Т. 2, № 3/5. – Б. 28–33. – DOI: 10.47689/2181-1415-vol2-iss2/s-pp28-33
3. Asalxon R. Adabiyot darslarida qiyosiy metoddan foydalanish orqali o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirish // Scientific Conference. – 2026. – Б. 949–952. – DOI: 10.70728/conf.mag.228
4. Bulacan S.U., Macaday-Quioco D. The Prevalent Skills and Competencies of Emotional Intelligence for Effective Educational Leadership: A Systematic Review of Literature // International Journal Of Multidisciplinary Research And Analysis. – 2024. – Vol. 07, No. 10. – DOI: 10.47191/ijmra/v7-i10-22
5. Leibrandt I. Literary learning: A proposal for using literature for the acquisition of emotional competencies // Journal of Literary Education. – 2022. – No. 6. – P. 132–151. – DOI: 10.7203/jle.6.23656
6. Maxmudova D. O'quvchilarda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni shakllantirishning pedagogik asoslari // Qo'qon Universiteti Xabarnomasi. – 2025. – Т. 16. – Б. 201–203. – DOI: 10.54613/ku.v16i.1338
7. Saidbekova K. Emotsional kompetentlik: stressni boshqarish qobiliyati // Qo'qon Universiteti Xabarnomasi. – 2026. – Т. 17. – Б. 132–134. – DOI: 10.54613/ku.v17i.1378
8. Urinova Z.I. Adabiyot darslarida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va nutq sofligini shakllantirish tajribalari // Scientific Conference. – 2026. – Б. 1290–1293. – DOI: 10.70728/conf.mag.311
9. Xasanova Z.R. Zamonaviy 5-sinf adabiyot darsligining o'quvchiga ta'siri // Scientific Conference. – 2026. – Б. 559–562. – DOI: 10.70728/conf.mag.131